

ГЕНЕРАЛ-ЛЕЙТЕНАНТ МИКОЛА ЗАБІЛИЙ ЗГАДУЄ

...Закінчилася моя війна в Ефіопії і я повернувся додому. У відпустку, бо два роки воював. Міністр оборони СРСР маршал Радянського Союзу Соколов знав, що я з фронту, він зустрічався зі мною в Ефіопії. І додав мені ще два місяці відпустки, отож я відпочивав п'ять місяців. Уже й набридло. Вряди-годи подзвонював до Головного управління кадрів, кажучи, що треба вже визначитися з місцем дальшої служби.

Пропонували мені різні посади. Першого заступника командувача Далекосхідного військового округу. Я відмовився. Послужив у різних точках СРСР, покомандував на війні, годилося б подумати й про сім'ю. Відмовився й від служби в Приволзькому військовому окрузі, а також від посади начальника штабу Північно-Кавказького. Попросився на прийом до начальника Головного управління кадрів Збройних Сил – заступника міністра оборони СРСР генерала армії Шкадова. І прямо й відверто звернувся до нього, як до батька: „Товаришу генерале! Закордонне відрядження закінчилося, полководцем я не буду. Перед новим призначенням задумався: я з України, сам українець, але жодного

дня не служив там. Хочу послужити на Батьківщині, вдома. Згоден на будь-яку посаду – начальника училища, військового комісара, начальника кафедри”. Він надів окуляри, пробіг очима мій послужний список, тоді подивився на мене, пообіцяв підтримати моє прохання.

Через тиждень мене знову викликали до Москви й повідомили, що в Києві звільнилася посада військового коменданта. – „Ви згодні?” – „З радістю”, – кажу. – „Але без співбесіди з В. Щербицьким на цю посаду міністр оборони не має права призначати. Тож поїдете на розмову з ним”.

Беру відрядження, приїжджаю до Києва. Було це рано-вранці. Місто відразу зачарувало мене. Раніше я ніколи тут не бував, навіть проїздом. Поки їхав автом від залізничного вокзалу до штабу округу, усе дивився й дивився на київські вулиці. У захваті думав, невже мені доведеться служити в цьому місті-красені?

Відрекомендувався командувачеві Київського військового округу генералові армії Герасимову. Розмова тривала кілька хвилин. Пригадую, він здивувався, що я з посади заступника командувача загально-

військової армії, з посади командувача фронту згодився перейти на посаду військового коменданта. Оселився я в готелі „Червона зірка”. А вже наступного дня викликали на співбесіду.

Заходжу в кабінет Першого секретаря ЦК КПУ. В. Щербицький підводиться, зустрічає мене посеред кімнати, простягає руку. Тоді бере під лікоть і підводить до приставного столика, а сам сідає на своє місце. Розмова тривала недовго, але не була й короткою. Я розповів про себе: де народився, вчився, служив, воював. Він поставив мені кілька питань, а потім захопився й сам почав розказувати, як воював. Моє питання вирішилося – я став військовим комендантом Києва.

Новий, 1983 рік мені надали змогу зустріти з родиною ще на старому місці, в Карелії, а в перші дні січня я вже був у Києві. У військовій комендатурі зустрівся з військовим комендантом генералом І.Лимаренком. Прийняв від нього справи, доповів командувачеві військ округу. 4 січня віддав наказ по комендатурі й військах Київського гарнізону про свій вступ на посаду.

У чому полягають обов’язки військового коменданта? Як офіцер, генерал я командував підрозділами, частинами, з’єднаннями, вирішував питання бойової підготовки, мобілізації, дисципліни, випробування й використання зброї, стрільби, на-

*Генерал-лейтенант М.Забілій.
2004 р.*

вчання тощо. А чим же тепер я мав займатися?

У комендатурі сформувався чудовий колектив, офіцери були висококваліфіковані, добре знали свою справу. Я не вважав за сором запросити до себе на розмову офіцера чи й прапорщика і розпитати в нього про все в тому чи іншому питанні. Щоб вивчити його досконало і знати, як потрібно діяти. „Твоя посада військового коменданта є військово-політичною посадою”, – сказав мені якийсь один з членів військової ради округу. Військовий комендант забезпечує всі зустрічі й прийоми гостей, заходи на рівні уряду, командування округу, міського керівництва,

зокрема з надання військових оркестрів, почесних варт, організації супроводу, пересування делегацій. Та передусім він відповідає перед військовим командуванням і органами влади за порядок серед військовослужбовців у місті, вартову і внутрішню службу в гарнізоні, охорону об'єктів, складів, за службу військової автомобільної інспекції. На комендатуру покладалося також поховання та перепоховання загиблих воїнів, ветеранів Великої Вітчизняної війни. По закінченні служби в Радянській армії до Києва прибувало багато відставників. На жаль, вони невблаганно йшли з життя. На день траплялося до 15 поховань, а пересічно – 8 – 10. Щоразу надавалися почесна варта, оркестр, прапор, салютний взвод, група допомоги. І це треба було робити.

Військовий комендант особисто відповідає за підготування й проведення військових парадів у Києві. Хрещатиком тоді проходили багато тисяч військовиків. До параду залучали всі 9 військових училищ, що були в місті, військові частини з інших округів, регіонів. Усіх прибулих розміщували в казармах, гуртожитках і разом з київськими підрозділами два місяці готували. Як відомо, у ті часи у військових парадах брала участь техніка. Її звозили з усього округу – починаючи з простих гармат і закінчуючи ракетами різного призначення. Техніку та її

обслуговували децьо зосереджувати, децьо готувати до показу на головній вулиці столиці Української РСР. Це була дуже складна й відповідальна робота.

Військова комендатура відповідала за проведення республіканських, міських, окружних заходів, відзначення державних свят, історичних подій тощо. Святкування відбувалося врочисто, з участю військових і внесенням бойових прапорів. Люди знали ці ритуали і любили їх. Але мало хто усвідомлював, яка велика підготовча робота передувала тим урочистостям.

Як нині пам'ятаю святкування Дня Радянської армії 23 лютого 1983 р. У палаці „Україна” з доповіддю виступив командувач військ Київського військового округу. У президії – всі члени політбюро, воєначальники, командувачі округів, флоту, авіації. Виголошувалося привітання воїнам Київського гарнізону. Коли внесли прапор, я відчув трепет, особливе піднесення й гордість за Збройні Сили, за солдатів, яких навчав, готував як комендант. Спершу я був у захваті від таких заходів, потім це стало моєю звичною роботою.

Керівники інших країн, іноземні урядові й парламентські делегації за радянських часів прибували, звичайно ж, до Москви. Іноді потім вони відвідували котрусь із союзних республік. Коли це була Україна,

нам давали команду – і ми готували роту почесної варти, оркестр, салют, покладення вінків. За нами була й організація феєрверків. По всьому місту стояли потужні установки – салютні точки. Їх треба було охороняти. Чимало військ і міліції виділяли, коли приїздили делегації, на оточення і охорону.

У перші місяці служби спадало на думку: ну от, зустріли й цю делегацію, провели черговий захід, нібито все гаразд. Дай Боже дожити до наступного. Тут усе розписано по хвилинах, секундах. Відбувається на очах усіх – президентів, прем'єр-міністрів, інших високих посадовців, світової громадськості.

Як військовому коменданту Києва, мені довелося зустрічатися з керівниками багатьох держав. Пев-

*Прем'єр-міністр Великобританії
Марґарет Тетчер кладе вінок
на могилу Невідомого солдата.
Київ, 1990 р.*

не, немає такої країни у світі, чий президент або прем'єр-міністр, голова парламенту чи міністр оборони не побували б, надто після проголошення Україною незалежності, в нашій столиці з візитом. Найяскравіше враження справив на мене президент США Білл Клінтон, якого я зустрічав чотири рази. Так само Гельмут Коль – канцлер ФРН, прем'єр-міністр Великобританії Марґарет Тетчер, лідери КНР Лі Пен і КНДР Кім Ір Сен.

Голів держав зустрічають в аеропорту „Бориспіль”, тоді в супроводі ескорту вони приїжджають до Маріїнського палацу. Так прибув і Білл Клінтон. Вишикувалася рота почес-

*Під час візитів в Україну:
Президента США Білла Клінтона. 1995 р.*

Канцлера ФРН Гельмута Коля. 1996 р.

*Зустріч прем'єр-міністра Велико-
британії Дж. Мейджора. 1996 р.*

*Серед військових комендантів семи
держав Європи (у центрі –
мер Відня). Відень, 1995 р.*

ної варти. Він обійшов з нашим президентом роту, привітався, підходить до палацу. Подає мені руку і тисне, не відпускаючи моєї. Здоров'яга, спортсмен – навіть як був у Києві, бігав кожного ранку. Отож усе дужче й дужче давить мою долоню й при цьому дивиться мені у вічі. А я у свою чергу не відводжу погляду й тисну його правицю. Потім він відпускає мою руку, сміється – я теж усміхаюся. – „О'кей, генерале”, – поплескав мене по плечу. – „Ну, у вас і комендант”, – сказав нашому президентові. Така зустріч не забудеться.

З керівників радянського періоду в пам'яті як найсимпатичніший лишився Леонід Ілліч Брежнєв. Він армію і любив, і дбав про неї. За його секретарювання не раз підвищували

заробітну плату, а військових поважали, зростав авторитет Збройних Сил. Похитнувся він і почав різко падати тоді, коли ввели війська в Афганістан. Погіршилися справи в „перебудову”. Горбачов багато говорив про армію, але мало робив для неї, дисципліна занепадала, меншав престиж армійської служби. А в незалежній Україні армія відчула неповагу й нехтування своїх потреб. Офіцери почали їздити на службу в цивільному: військову форму одягають уже в частині, час збиратися додому – знімають обмундирування. Немислиме для мене!

Багато разів мені доводилося зустрічатися з головою уряду УРСР Олександром Павловичем Ляшком. Запамяталося, як десь місяців через два після початку служби в Києві телефонують мені, запрошуючи до Голови Ради Міністрів. Виписав перепустку, заходжу. О.П.Ляшко зустрів мене, вийшовши з-за столу. З перших хвилин спілкування він мені сподобався як людина. Виявився моїм земляком, з Луганщини. Як завжди в таких випадках, я розповів про себе. Олександр Павлович також згадав свої життєві шляхи, як воював танкістом, горів у танку. Зав’язалася розмова. Я все думав: може, він викликав мене, щоб дати якесь завдання чи доручення, а виявилось – щоб познайомитися. Це був людський учинок.

Розмова підходила вже до кінця,

коли О.П.Ляшко запитав: „А як у вас із житлом? Ви маєте сім’ю?” – „Дружина, діти, тесть. Усього п’ятеро. Командувач військ округу, гадаю, надасть квартиру військовому коменданту”. – „Добре”, – каже, а сам натискає кнопку, питає в керуючого справами: „Там є в мене резерв на квартири?” Я все чую, розмовляють-бо по селектору. І знову до мене: „Ви маєте час? Зараз поїдете подивитися мої квартири і виберете собі, яка сподобається”. Я попрощався, вийшов. Поїхали на вулицю Суворова. Резервною виявилася квартира якогось міністра, якого забрали до Москви. Я оглянув її: такої не мав у житті. Моя сім’я жила в гарнізонах по лісах, міста й не бачила. Коли привіз дітей до Києва, вони дивувалися: „Тут такі великі будинки!” Так от, коли я побачив це помешкання, то відмовився й оглядати інші: „Це моя квартира”. Відтоді, з легкої руки Олександра Павловича Ляшка, я живу в цій своїй домівці.

Добрим словом згадую і Голову Президії Верховної Ради УРСР Валентину Семенівну Шевченко. Вже коли набув великого досвіду як комендант столиці, з її рук одержав Почесну грамоту Президії Верховної Ради Української РСР. Вручаючи мені цю найвищу нагороду республіки, згадала, що я – генерал бойовий, воював на фронті, що в Києві зразковий порядок завдяки роботі військової комендатури, ав-

торитетові коменданта, зрештою, жартома – що я її сусід (ми живемо в одному будинку).

З-поміж усіх керівників, з ким випало мені працювати, щонайкраща думка склалася в мене про Володимира Васильовича Щербицького. На всі партійно-урядові заходи він прибував останній – після Голови Президії Верховної Ради й Голови Ради Міністрів УРСР. У той момент до нього ніхто не мав права підходити, крім військового коменданта. Мушу сказати, що він звертався до мене тільки на ім'я – Миколо. Я доповідав: „Товаришу Перший секретар ЦК Компартії України! Заходи на честь... свята готові!” Він: „Добре, добре”. Тоді неодмінно розпитає, як у мене вдома, як родина, діти. Підведе привітатися з керівництвом – як завжди, спершу з війсь-

*З Першим секретарем ЦК КПУ
В.Щербицьким. 9 травня 1989 р.*

ковими, потім з членами уряду й іншими. Просив мене стежити за часом і нагадати, як почнеться пряма трансляція по радіо і телебаченню. У перші рази я розповідав йому, що він має робити і як поводитися під час виконання того чи іншого ритуалу. А згодом запропонував: „Будь за мною і кажи, що мені робити”. Такий порядок увійшов у практику.

Київський гарнізон був великий і сильний, при потребі ми організовували допомогу місту. У сніжну зиму, здається, 1987 р., виділяли щодня до 35 тисяч солдатів очищати залізничні колії від заметів. Та основний тягар ліг тоді на армію у зв'язку з Чорнобильською катастрофою.

Не зітреться в пам'яті 26 квітня

1986 р.: на службу прийшов як завжди, день починався звичайно. Зненацька зателефонував командувач військ округу генерал-полковник Осипов: „Ти що робиш?” – Відповідаю йому. – „Ти знаєш, що вибухнув Чорнобиль?” – „Ні не знаю”. – „Бери своїх солдатів, прапорщиків, офіцерів і їдь. Туди вже рушили війська, там треба давати лад”. Та поїхав спершу я сам. Навіщо везти особовий склад, не розібравшись в обстановці? Був гарний теплий день. Раніше я ніколи не бував у цьому краї. Після Іванкова на дорозі побільшало міліції, постів, за Чорнобилем почастишали дороговкази „До реактора”. Зупинився перед реактором за 600 – 700 метрів, над ним літали і щось скидали вертольоти. Вийшов з авто і думаю собі: „Ну, що вони здійснювали гвалт!” Тут під’їжджає бетеер

*Президент України Л.Кравчук,
військовий комендант Києва
генерал-лейтенант М.Забілий,
Голова Верховної Ради І.Плющ,
Міністр оборони України
генерал-полковник К.Морозов.
Київ, 1992 р.*

радіохімічної розвідки, з нього вискакує хтось, певне, офіцер, у білому халаті й до мене: „Товаришу генерале, більше п’яти хвилин тут стояти не можна. Це смерть”, і вмить зникає в бетеері. Я похолов. Сів у машину – і на Чорнобиль.

У перші чорнобильські дні панував безлад. Підіймалися по тривозі й прибували батальйони, полки, дивізії. Але завдання ніхто не ставив, військами ніхто не керував. Відносний порядок навели згодом.

На військову комендатуру покладался контроль за військами. Ми організували комендантську служ-

Розмова перед парадом з Міністром оборони України генерал-лейтенантом О.Кузьмуком. Київ, 1996 р.

бу, патрулювання, поставили пости дозиметричного контролю, військової автоінспекції. До кінця року майже кожного дня я бував у Чорнобилі. Три мої „Волги” – в чорнобильських могильниках. Після тих поїздок до них не можна було й підходити. У наступні роки значно менше став їздити в зону.

У серпні 1991 р. я відпочивав разом з родиною в приморському санаторії „Жемчужина”. Там мене стала звістка про путч у Москві. Тоді подумалося: як таке може статися у великій країні, де все чітко регламентовано, розписано, де могутня армія, всесильний КДБ? Я вважав, що Горбачов був не на висоті як ге-

неральний секретар, от і знайшлися люди, які хочуть навести в країні лад. А виявилося, помилився я і в Горбачові, помилився і в тих людях. Те, що сталося, могло призвести до хаосу і громадянської війни.

З санаторію одразу почали відкликати на службу військових – полковників, генералів. Внутрішньо всі ми готувалися до найгіршого. Проте від свого приятеля, тодішнього заступника міністра внутрішніх справ, який відпочивав у санаторії МВС, я знав, що становище в Києві нормальне, військовий стан не запроваджено. Мене ніхто не викликав.

Тим часом усі жили останніми подіями, про них тільки й говорили. Пригадую, я ходив тоді в червоному спортивному костюмі, тож упадав зустрічним в очі. Спускаюся сходами з родиною на пляж – люди озирються, бачать мене й зітхають полегшено: „Хух, військовий комендант тут, значить, у Києві все гаразд”. Українське керівництво правильно оцінило ситуацію і не піддалося вимогам генерала Варенникова запровадити надзвичайний стан. Військові в Україні діяли зважено. Ніхто не подав навіть команди привести війська в стан посиленої бойової готовності. Отже, не викликали в казарми офіцерів, прапорщиків, не видали зброї.

У виборюванні незалежності України військова комендатура Києва участі не брала. Ми стежили за порядком серед військових. Був такий

випадок. Прибігає до мене в кабінет оперативний черговий по комендатурі: „Товаришу генерале, біля входу зібралося дуже багато людей з синьо-жовтими прапорами, вимагають військового коменданта!” Виходжу на ганок і бачу, що весь майдан біля метро „Арсенальна” заповнений велемовною юрбою. Чую вигуки, питання: „Товаришу генерале! Ви стрілятимете в нас, коли ми блокуватимемо Верховну Раду й Раду Міністрів?”

Я звернувся до них українською мовою, і враз галас стих. Запропонував протестувальникам вибрати з-поміж себе групу представників з п'яти-шести осіб і зайти до мене на розмову. У себе в кабінеті я пояснив їм обов'язки військової комендатури – наводити лад серед військових, а не цивільного населення. Але сказав, що коли між вас будуть військовослужбовці, які порушуватимуть порядок, я заарештую їх. Втім, скільки в той бурхливий час мітингували, скільки ходили вулицями з транспарантами, закликами, гучномовцями, а жодного такого випадку не сталося. Політичне керівництво, командування вимагали од військових не втручатися в громадсько-політичний рух і цю вимогу вони виконували.

24 серпня 1991 р. проголошено незалежність України, почалося формування її армії, 1 грудня того ж року обрано першого президента країни –

Леоніда Макаровича Кравчука, а я й далі лишався на своїй давній посаді, виконував в основному звичні обов'язки.

В умовах новоутвореної держави, природно, постали й деякі проблеми, пов'язані з моїми обов'язками. Передусім це стосувалося організації офіційних заходів. Л.М. Кравчук звернувся до мене: „Подумай, які нові ритуали зробити. Щоб були українські, національні”. Я, виходячи зі свого досвіду й розуміння справи, подав пропозиції. Більшість їх було прийнято. По суті, ці ритуали виконують і нині під час загальнодержавних урочистостей, на різних святкуваннях.

Нову армію потрібно було одягнути в нову форму. Таке завдання поставив Президент України. А шили зразки офіцерського й генеральського вбрання, приміряючи на мене, військового коменданта Києва. Усі чотири чи п'ять варіантів одностроїв. Прийняли, зрештою, один, який і сьогодні носять у Збройних Силах України. На мою думку, форма українських військовиків – одна з найкращих на всьому пострадянському просторі. Гарна і практична, має чудовий колір. Куртки, ремені, черевики – непогано. У чоботях, може, й вигідно восени, але в черевиках завжди легше і зручніше. Раніше були пілотки, тепер – берети. Від шинелей узагалі відмовилися. Це на краще: солдат у куртці стає рухли-

вішим, почувасться впевненіше.

Я служив військовим комендантом Києва до червня 1997 р. Моє тривале, упродовж п'ятнадцяти з половиною років, перебування на цій посаді не має аналогів. Заступаючи на службу взимку 1983 р., я й сам не сподівався, що мені так довго вдасться працювати на цьому місці. Адже одна якась похибка чи необачний крок – і кар'єра могла враз скінчитися.

Моя, специфічна з багатьох поглядів, посада зобов'язувала до граничної стриманості й виваженості у слові й ділі, коректності в поведінці. Вона передбачала знання правил, інструкцій, ритуалу, а водночас – добре розуміння життя й людей, взаємин в армії і країні, стосунків у верхах і багато іншого. Дуже мені допомогли знання і досвід, здобуті під час навчання й попередньої служби. І завжди я пам'ятав правило, якого навчили мене батьки: кожне діло, за яке взявся, робити чесно й добре.

Народився я в 1937 р. в селянській сім'ї у селі Чулаківці Голопристанського району Херсонської області. Перед війною батька взяли до війська, а я з меншим братом залишився з матір'ю. Вона була швачка, то вже якось перебивалися. Батько, слава Богу, повернувся з фронту живий. У колгоспі не схотів залишатися, поїхав на Донбас відбудовувати шахти. За ним усією родиною переїхали й ми в селище Михайлівку Ровеньківського району

Ворошиловградської області, на шахту № 28 „Венгерівка”, де батько працював вибійником у лаві. Жили в гуртожитку.

У 1946 – 1947 рр. був голод. Я теж пух з голоду. Мати не пустила мене до школи, пошила торбу і навчила просити: „«Подайте, Христа ради!» Дадуть чи не дадуть – вклонися і йди далі”. Не забувається і не забудеться скільки житиму, як уперше пішов по селу – а ноги попухлі – й приніс у торбі трохи хліба, сухарів, картоплі. Мати заплакала, коли виклав на стіл і крізь сльози до мене: „Синку, сьогодні у нас пир?”

Школу я закінчив у 1955 р. Мріяв стати моряком. Разом з однокласником Іваном Чернихом домовився їхати до Владивостока – вступати до вищого мореплавного училища ім. Макарова. Фізично ми були міцні, комісію пройшли успішно. Всі іспити я склав на „добре”, але з математики дістав „трійку” і не пройшов по конкурсу. Товариш мій теж. Що робити? Просимося на розмову до начальника училища. Кажемо: їсти нічого, гроші скінчилися, додому нема як повернутися. – „От що, хлопці, – відповідає, – зарахувати я вас не можу. Конкурс великий, училище відоме. Я влаштую вас у себе кочегарами. Ходитимете на лекції, слухатимете, а наступного року складете іспити і вступите одразу на другий курс”.

Таке нас влаштовувало. Написа-

ли заяву. І тут же дізналися, що легше можна вступити до артилерійського училища в Хабаровську. Сталося так, що завтра вже треба виходити на роботу кочегарами, а ми вже надумали їхати в Хабаровськ. Але як дістатися туди?

Їхати можна було тільки потягом Владивосток – Москва. Однак, щоб потрапити принаймні на перон, треба було купити вхідного квитка за один карбованець. От, стоїмо біля огорожі, міліція навкруги, ось-ось поїзд відійде. Машиніст подав сигнал, паротяг зрушив, потроху вже набирає швидкості. Ми перелазимо через огорожу, підбігаємо до вагона. Стрибаємо на приступку – і на дах. Міліціонери свистять у свистки, але ми вже їдемо. Від Владивостока до Хабаровська дорога далека.

Вмостилися ми на вагоні, що був у хвості ешелона. Дим від паротяга підіймається вгору й обкурює нас. Позираємо один на одного – аж почорніли від кіптяви. Уночі холодно, хоч і серпень. Вирішили перебиратися ближче до паротяга, де менше диму. Іван добіжить до кінця вагона, спуститься вниз, перелізе на інший – і знову бігом. А я, довготелесий, – перестрибую, надіючись на свої довгі ноги. Один раз перестрибнув, другий, третій. Але після чергового стрибка не доскочив до наступного вагона, полетів униз і – щастя – повис на металевих поручнях. Іван озирається – мене немає. Поверта-

ється назад, а я висну, насилу тримаюся, щоб не полетіти під колеса. Товариш в останню мить рятує мене, допомагає вилізти. Я переляканий, далі вже не перебираємось, на цьому вагоні й сидимо. Двічі чи тричі міліція зсаджувала нас. А у Ворошиловську-Уссурійську нас навіть допитували в міліцейському відділку, але перевірили документи й відпустили.

У Хабаровську люди бочилися нас, закіптюжених, чорних. На трамвай – і до Красної Річки. В училище прийняли одразу. У Владивостоці ми склали сім іспитів (про це ми мали довідки), а тут були три екзамени саме з тих предметів, з яких ми вже одержали відмінні оцінки. Нас помили, погодували, обмундирували. Оселили разом із студентами. Я писав і малював, мені доручили оформлювати ленінську кімнату. Іван працював фізично – рив траншеї, прокладав труби, упорядковував територію. Наказом начальника училища генерал-майора Кнідіна з 1 вересня 1955 р. нас зарахували на перший курс, у третю батарею.

Я полюбив свій фах артилериста. Викладачі були чудові – фронтовики, що свої знання і навички в артилерійській справі по кілька років збагачували практично – в боях. Вони могли навчити.

Закінчивши училище, дістав призначення на посаду командира взводу протитанкової артилерії в артиле-

рійському полку мотострілецької дивізії, що стояла в місті Козельську Калузької області. Прослужив там рік і потім дивізію розформовують, а мене призначають командиром взводу Таманської дивізії – колишньої 23-ї гвардійської мотострілецької дивізії ім. Калініна. У ній почалося моє службове зростання: став начальником розвідки дивізіону, командиром батареї. На Всеармійських артилерійських змаганнях 1966 р., відновлених після тривалої перерви, моя батарея здобула третє місце. Командир дивізії генерал Волошин рекомендував мене до вступу в Загальновійськову академію ім. Фрунзе. Але ж я артилерист, носив чорний оксамитовий кашкет. Опирався, проте командир дивізії наполог. У 1967 р. вступив до академії. Наші курсанти завжди брали участь у парадах, власне, відкривали їх перші, одразу після барабанників. Завдяки високому зросту, добрій фізичній підготовці, стройовій виучці я був напрямним першої коробки академії під час парадного маршу. Навчався на „відмінно” і в 1968 р. мені присвоїли звання майора, а в 1970 р., по закінченні академії, запропонували посаду заступника командира полку на Півночі.

Від Мурманська до Печенги – півтора кілометрів. Не забудеться перша мандрівка серед ночі. Виїхали автомашиною годині о 10 – 11 вечора. У вересні такої пори в цій

місцевості сяє сонце. Їхали голою тундрою, оминаючи сопки. Скільки оком кинь – ані деревця чи кущика, саме каміння. До Печенги веде асфальтована траса, а звідти ще треба добиратися безпосередньо до місця призначення.

Служба в Заполяр’ї тяжка. Мій 19-й мотострілецький полк 131-ї мотострілецької дивізії стояв між Печенгою і Заполярним. Одна казарма, одна споруда, де був штаб, і житловий будинок для офіцерів. До Печенги – близько 10 кілометрів, до Заполярного – 30. Роками не знімав шапки, шинелі. Це край сильних морозів, великих снігів – до 5 – 6 метрів заввишки. Їдеш по снігу тягачем для піхоти МТЛ БВ або йдеш на лижвах – урівень із телефонними стовпами, між верхівками. Для офіцерів, прапорщиків і надстроковиків один рік служби рахували за півтора, були полуторні оклади. З постачанням і харчуванням проблем не мали.

Як заступник командира полку, я відповідав за бойову підготовку, будівництво полігонів, стрільбищ. Теплої пори скрізь болота, комарі, мошка, холодної – замети. Якось у завірюху маршал Бабаджанян підняв наш полк по тривозі, коли командира не було, а я залишився за нього. У полі віяло так, що за 5 метрів нічого не видно. Ми почали організовувати бій, аж маршал запитує, куди наступатимемо. Показую, де

*Родина Забілих:
батько – Євген Миколайович,
мати – Ірина Федорівна,
діти – Микола та Іван.
1948 р.*

*На бойових стрільбах.
Корфовський полігон.
Хабаровськ, 1955 р.*

*1-й курс Хабаровського
артилерійського училища.
1955 р.*

*Бойова артилерійська
стрільба.
Благовіщенський
полігон, 1956 р.*

З братом Іваном. 1956 р.

*Командир протитанкового взводу.
Козельськ, 1956 р.*

ворог, у якому напрямку. Доповідаю про тактичну обстановку. А він мені: „Товаришу майоре! Таж солдати загинуть. Не видно нічого!” Я запропонував йому, щоб бійці взялися за руки й пішли в наступ розгорнутим цепом. Але маршал скомандував: „Відставити!” й розпорядився повертатися в розташування полку. Потім вишикував особовий склад і підбив підсумки: „Те, що ви за таких обставин вирушили по тривозі, – вже „добре”. Те, що вийшли в район ущелини й почали організовувати бій – це вже „відмінно”. Тому я ставлю вам тверду гарну оцінку”. От і вся перевірка.

Після неї і комдив, і командувач армії, і командувач військ округу відзначили, що полк виконав покладені на нього завдання. А через деякий час викликав мене командувач 6-ї армії генерал-лейтенант Волошин і запропонував очолити 10-й мотострілецький полк, який стояв у Печензі – місті на березі однойменної річки.

Достроково мені присвоїли звання підполковника і я прийняв полк у складі трьох батальйонів на БМП, танкової роти й артилерійського дивізіону. Почав проводити ротні навчання, ротні навчання з бойовою стрільбою, батальйонні навчання. І тут виявилось, що взимку БМП по кількадеметровому снігу не йдуть. Тільки-но даю команду розгорнути роту чи батальйон у бойовий поряд-

док і БМП звертають з дороги, двічі-тричі прокручуються гусениці, машини сідають на черево – і батальйон зупиняється. Що робити? Доповідаю командирові дивізії, звертаюся зі своїми пропозиціями. Адже на 10-й полк покладалося ще й завдання прикривати державний кордон в особливий період війни. А виходило, що взимку полк практично небоєздатний.

Одного разу командувач армії підняв нас по тривозі, розпочалися польові навчання. Ми вийшли в район зосередження, але коли одержали бойове завдання й стали висуватися в умовний район бойових дій, усе розладналося. Наїждженим шляхом наші БМП ще якось пересувалися, а звертаємо десь убік – машини зупиняються. Танки мають ширші гусениці, ніж БМП, але в умовах Півночі сніги й для них майже непрохідні. Полк ледве дістав оцінку „задовільно”. Та я зрозумів, що й командування армії і округу також занепокоїлося. Мотострілецькі дивізії і полки на БМП не можна було використовувати в Заполяр’ї. Мабуть, це питання обговорювалося у верхах, бо потім надійшла директива: БМП здати, замість них одержати панцерники-всюдиходи МТЛ БВ. Ці легкі машини-тягачі мають широкі півметрові гусениці й можуть пересуватися по снігу. Проблему було розв’язано.

Взимку 1973 р. командувач військ

округу генерал-полковник Грібков підняв полк по тривозі, на цих навчаннях стріляли бойовими набоями. Полк виконав усі завдання на оцінку „добре”. За результатами, здобутими навесні 1973 р., 10-й полк було визнано найкращим у Ленінградському військовому окрузі, а за підсумками всього того року – найкращим у Збройних Силах. Полку вручили прапор Міністра оборони СРСР. Мене нагородили орденом „За службу Родине в Вооруженных Силах СССР” третього ступеня, обрали членом Ленінградського обкому партії.

Тоді я вперше попав „у верхи”. Ну що таке командир полку. Навіть не всі й командири дивізії були членами обкому. Пам’ятаю, як обирали першого секретаря. Після звіту виходить на трибуну товариш Романов і каже: „Нам треба обрати першого секретаря Ленінградського обкому партії. Є думка Політбюро ЦК КПРС й особисто Л.І.Брежнєва обрати мене. Хто „за” – прошу піднести руки. Хто проти? Утрималися? Немає. А тепер давайте працювати”. Я був вражений нескромністю людини, що обіймала таку високу посаду.

Наступною сходинкою в моїй військовій кар’єрі стала посада заступника командира 131-ї мотострілецької дивізії. У дивізії 6 полків. Займаючи цю посаду, я майже не бував удома. Завжди в полі – на стрільбищі, полігоні, танкодромі.

У частинах, підрозділах. У хутряному костюмі, валянках. На Півночі, як співається в пісні, „дванадцять місяців зима, а решта – літо”.

Я чимало навчився, поглибилося моє бачення проблем. Бував на важливих засіданнях, які проводили командувачі військ округу і армії. На них вирішувалися складні тактичні, оперативні завдання, і я, прилучаючись до цієї роботи, почав по-новому мислити. Зростав мій рівень військового, офіцера. За відсутності комдива я залишався за нього. Так минуло трохи більше року, і в командування визріла думка послати мене на навчання в Академію Генерального штабу. Про це мене повідомив командувач армії генерал-лейтенант Волошин. Проте невдовзі мене викликав командувач військ округу і від нього несподівано я почув нову пропозицію: очолити дивізію. Звичайно, я погодився.

Командир дивізії – номенклатура ЦК КПРС. Подання роблять командувачі, але кандидатуру затверджує ЦК. Я пройшов співбесіду у військовому відділі Центрального Комітету. Через півтора-два тижні командувач військ округу оголосив, що відповідно до постанови ЦК КПРС і наказу Міністра оборони СРСР маршала Гречка мені достроково присвоєно звання полковника й призначено командиром 64-ї гвардійської Червонопрапорної орденів Суворова і Кутузова мотостріле-

*Начальник
розвідки
артиле-
рійського
дивізіону.
Доро-
гобузький
полігон,
1960 р.*

*На навчаннях у свій день
народження. Гороховецький
полігон, 20 червня 1961 р.*

*Командир гаубичної
батареї. Московська обл.,
Алабано, 1965 р.*

На параді
в першій
шерензі
Загально-
військової
академії
ім. Фрунзе.
Москва,
7 листопада
1968 р.

Заступник
командира
дивізії. Мурман-
ська обл.,
півострів
Середній,
1975 р.

Командир дивізії.
Ленінград-
ська обл.,
с-ще Саперне,
1976 р.

цької дивізії.

Селище Саперне, в якому стояла дивізія, було в лісі. У кількох „хрущовках” жили офіцери, тут же містилися штаб дивізії, мотострілецький полк і ракетний дивізіон. Між розташуваннями полків відстань була від 40 до 80 кілометрів. Дивізія прикривала кордон з Фінляндією по всій його довжині. Щоб побути в кожному полку день, командирів дивізії потрібен тиждень.

Отже я – командир дивізії. Усі мої заступники молодші за мене, деякі командири полків теж. Познаюмився з ними, почав облітати на вертольоті полки, зустрічатися з особовим складом. Дивізія – не полк. У ній багато людей, техніки, є ракетний дивізіон. Командир має право в бойових умовах застосувати ядерну зброю. А це дуже відповідально.

Вважаю, що на той час я вже був підготовлений до цієї високої посади. Взявся за роботу, проводив навчання з полками, ракетним дивізіоном. На основі власного досвіду вдосконалював методику підготовки військ. Командир корпусу почав проводити навчання і зі мною – то з одним полком, то з іншим, то дивізію підійме по тривозі. Усе йшло гаразд. У перший рік під моїм командуванням дивізія показала себе непогано й дістала задовільну оцінку. А вже наступного року за результатами перевірки Генеральної інспекції Збройних Сил СРСР вона

єдина в окрузі одержала оцінку „добре”. Це унікальний випадок за всю мою 43-річну службу у військах.

Мене нагородили орденом „За службу Родині в Вооруженных Силах СССР” другого ступеня, обрали депутатом Ленінградської міської ради. Командував дивізією майже два роки у званні полковника. 14 лютого 1977 р. – цей день запам’ятав назавжди – я засидівся допізна у штабі – готував навчання з двома полками. Обклався посібниками, розгорнув карти. Після 22.00 телефонує командувач військ округу генерал-полковник Сорокін і запитує, чого я ще й досі в службовому кабінеті, а тоді, звертаючись уже офіційно, оголошує: „Указом Голови Ради Міністрів СРСР тов. Косигіна вам присвоєно військове звання генерал” і додає: „Вітаю вас од усієї душі”.

Сиджу за столом і не можу повірити, що я – генерал. Це наче щось неймовірне. Адже я з родини неписьменних селян. Батько навчився читати-писати вже в армії, мати зовсім не знала грамоти. Не тільки в сім’ї – у всьому роду не було військових.

А вранці приходжу на службу й бачу на дверях свого кабінету нову табличку: „Генерал-майор Забілий Микола Євгенович”. Підлабузників багато? Чесно кажучи, я нікого не лаяв, але згодом дізнався, хто це зробив. Виявилося, що дав команду начальник оперативного відділу дивізії підполковник Приступа. Дізналися

від зв'язківців уночі. Так я став генералом. Звичайно, легше не стало.

Дивізією командував п'ять з половиною років. Вона була однією з найкращих в окрузі. Набирався досвіду як комдив. Пригадую великі військові навчання з форсуванням річки Вуокси, на які були запрошені військові аташе багатьох країн. Моя дивізія добре виконала поставлені завдання. Коли танки по дну, а бетери по водній поверхні перейшли Вуоксу, до військового аташе Швеції підійшли кореспонденти й поцікавилися його думкою про побачене. Він відповів так: „Ми не воювали з вами вже років триста – з часів Петра I. Я подивися на ці навчання й думаю, що ми не воюватимемо ще триста років”. Усі розсміялися. Невдовзі по тому мене призначили заступником командувача 6-ї загальновійськової армії. Закінчувався 1978 р. Упродовж кількох днів побував і виступив у всіх полках, зустрівся й попрощався з офіцерами. Подякував за службу. Я залишався в окрузі, але переходив в іншу армію. Штаб її стояв у Петрозаводську, дивізії були розгорнуті по всій Півночі – від Норвегії до Фінляндії.

Заступник командувача армії – величина оперативного масштабу. Командувач армії доручав мені проводити навчання з полками і навіть з дивізіями. 1979 р. нашу армію перевіряла Генеральна інспек-

ція, яку очолював тоді маршал Москаленко. План навчань дивізії, що передбачав висадження морського десанту, захоплення плацдарму й розвиток наступу вглиб, розробив я. Аналізуючи результати навчань, маршал Москаленко сказав перед усіма бійцями, офіцерами й генералами, які брали в них участь: завдяки внеску в організацію їх генерала Забілого дивізія одержує оцінку „добре”. Армія дістала задовільну оцінку. А що означало в ті часи „задовільно” від Генеральної інспекції? Те, що офіцери отримували чергові, позачергові, дострокові звання, вищі посади, ордени, медалі. Зважмо при цьому, що за маршала Москаленка підхід Генеральної інспекції до оцінки підготовки військ був суворий.

Ще того ж, 1979 р. мене якось викликали в управління кадрів Ленінградського військового округу, де висловили пропозицію поїхати в закордонне відрядження. Побувати тоді в такому відрядженні було престижно для офіцерів і генералів. Серед іншого це давало змогу поповнити свій сімейний бюджет, подбати про власне помешкання. У нас з жінкою підростали доньки, а жили ми в гарнізонах, що стояли в лісах, у службових квартирах. Я дав згоду. Під час співбесіди у військовому відділі ЦК КПРС мені запропонували відрядження до В'єтнаму. Відмовитися я не міг, але й великого

бажання служити у В'єтнамі не виявив. Рішення не було остаточно прийнято, а десь через два тижні розмова повторилася. Цього разу мені нагадали про мій офіцерський, генеральський шлях і досвід командування військами і у зв'язку з цим було заявлено, що мій обов'язок – допомогти Батьківщині вирішити „особливе завдання”. Я запитав, що це означає.

У той час Радянський Союз „прогавив” Сомалі, де розміщувалися бази радянського флоту, який тримав на прицілі 6-й флот США. Звідти ми змушені були піти. Тоді ж в Ефіопії Менгісту Хайле Меріам учинив переворот і проголосив, що поведе свою країну соціалістичним шляхом розвитку. Він пообіцяв надати береги Червоного моря під бази, якщо Радянський Союз допоможе утримати в складі Ефіопії провінцію Еритрею. Боротьбу Еритреї за незалежність спрямовував Національний фронт визволення, точилось справжня війна. США та інші держави допомагали еритрейцям, а СРСР допомагав Ефіопії, її військами командували радянські військові радники.

Першим радником-командувачем був полковник Едуард Хацеташвілі. Я навчався разом з ним в академії, добре знав його. Він загинув за таких обставин: у польоті вертоліт обстріляли із землі з великокаліберного кулемета й одна куля поцілила ко-

мандувача. На місце загиблого прийшов генерал Файдун, але захворів і тепер я мав його замінити на посаді.

Офіційно мене призначено радником командувача Північного фронту. У Москві обійшов усі інстанції, вислухав інструктажі. Мені зробили численні щеплення проти небезпечних африканських хвороб. Я попрацював над літературою про Ефіопію, її державний лад, збройні сили, сепаратистський рух в Еритреї. Коли ґрунтовно підготувався, мене представили Л.І.Брежнєву. Розмова тривала не більше трьох-п'яти хвилин. Леонід Ілліч вийшов з-за столу, пішов мені назустріч, привітався за руку. Був небагатослівний: „Нам потрібна Ефіопія, це стратегічний об'єкт для Радянського Союзу. Бази в Сомалі ми втратили. Ефіопія – єдина можливість утримувати флот на островах і берегах Червоного моря. Я бажаю вам удачі. Ви виконуєте особливе державне завдання”. Гадаю, представили мене Генеральному секретареві задля того, щоб надати значущості моєму призначенню до Ефіопії.

В Аддис-Абебу я відбув у червні 1980 р. – вилетів з Москви перед обідом, а прилетів на світанку наступного дня. Я побачив цю чудову країну, коли світало: округлі солом'яні житла, зелені поля, гаї. Зустріли мене в аеропорту й одразу повезли до головного військового радника в Ефіопії генерал-лейтенанта

Чаплигіна. Він запросив мене поведеряти разом з ним і розповів про умови й особливості моєї служби: що командуватиму фронтом, що відповідатиму за всі бойові успіхи й неуспіхи, що сам розроблятиму плани операцій. До складу Північного фронту входили три загальновійськові армії – загалом 15 дивізій, кожна з яких налічувала від 10 до 12 тисяч бійців. Офіцери служили радниками командирів дивізій, полків, батальйонів, солдати – водіями, зв'язківцями, ремонтували техніку, але участі в бойових діях не брали. Я був підзвітний Міністру оборони й Начальникові Генерального штабу СРСР, а керівництву соціалістичної Ефіопії мав доповідати тільки те, що вважав за потрібне.

Першої ночі не спалося. Усе думав, чи впораюся із завданням, адже це не навчання, а війна, яка до того ж ведеться в дуже специфічних умовах. Треба буде керувати бойовими діями, неминуче гинуть люди... Вранці вилетів до столиці Еритреї Асмари. На аеродромі мене зустрів командувач фронту генерал Файдун з офіцерами. Обійнялися, поцілувалися, автомашиною приїхали до штабу фронту. Асмара – чудове місто на плоскогір'ї, на височині 400 – 600 м над рівнем моря. Тут добрі кліматичні умови – ні спеки, ні холодів. Забудовували місто італійські архітекти.

Територію штабу Північного

фронту оточувала залізобетонна огорожа. Навколо стояли вишки, на них – вартові з кулеметами. Будівля штабу – халупа. У ній оперативне управління фронту, всі служби фронту й тилу, зала для нарад і невелике приміщення для командувача. Коли я зайшов до свого помешкання, найперше впали в око металеві сітки на вікнах знадвору. Поцікавився в генерала Файдуну, навіщо це. – „Щоб не кинули гранату в приміщення”, – пояснив він.

Зібрали офіцерів штабу. Вони жили окремо, в одноповерховому приміщенні, що правило за гуртожиток. Я відрекомендувався, розповів про себе. Потім удвох з генералом Файдуном пообідали. Я привіз з Радянського Союзу оселедці, буханець чорного хліба й пляшку „Російської”. Випили по чарці, закусили. Він усе розповідав про війну, особливості ведення бойових дій у тутешніх умовах.

Наступного ранку разом з ним побували в ефіопському штабі Північного фронту. Їхній командувач фронту генерал Асрат зустрів мене приязно. Розповів про фронт, про деяких командирів. Я зрозумів, що він не має справжньої освіти. Навчаючись в Америці, очевидно, більше розважався, ніж студіював науки. Згодом я переконався, що його вишкіл не дотягує й до рівня нашого комбата. Деякі інші командири дивізій, бригад закінчили курси „Вы-

стрел” під Москвою, дехто трохи говорив по-російському. Обміркувавши деякі питання, я запропонував почати обліт військ, щоб ознайомитися з обстановкою не з паперів у кабінеті, а реально на фронті. Втім наступного ранку генерал Файдун почувався дуже зле. Бачу, йому все гіршає. Я зателефонував до генерал-лейтенанта Чаплигіна й доповів, що в принципі ввійшов у курс справ і перебування тут хворого генерала Файдуна надалі не потрібне, його слід негайно забрати звідси й покласти до шпиталю. Головний військовий радник прислав літака й ми відправили хворого до Аддис-Абеби.

Я залишився командувати фронтом. Мав оглянути бойові порядки, розташування військ і вивчити обстановку на місці. Але побував лише в одній армії. Познайомився з командирами дивізій, оглянув КП двох дивізій, побачив цю армію і її солдатів у лахмітті. Увечері, коли повернулися з фронту, мені доповіли, що генерал Файдун помер.

Завчасно для нього придбали квитка на літак, він уже дав був телеграму додому. Але зустріла його дружина в домовині. Це сталося в червні 1980-го. Ми з глибоким жалем сприйняли звістку про смерть нашого бойового товариша, офіцери штабу фронту разом пом’янули його. Він помер від якоїсь тропічної хвороби.

Завважу тут, що мене послали із

Заполяр’я в Африку не тільки тому, що потребували там висококласного професіонала, а й тому, що я був тоді ще порівняно молодого й здоровою людиною. Радянські фахівці в Ефіопії час від часу хворіли на якусь місцеву недугу, від якої хоч якось рятувала тільки ялівцева горілка. Цей дезінфекційний засіб оцінили ще англійці. Спирт, інші види алкоголю не допомагали. Один ефіопський генерал усе допитувався в мене: „Ну що ви за люди такі? Наші тут народилися, вирости, а мруть як мухи. А вас ніщо не бере”. Так, в Ефіопії люди гинули масово, причому від хвороб і голоду не менше ніж від куль на полі бою. В ефіопській армії не було поховальних команд, тож через дві-три години після бою трупи починали розкладатися, і зловісний сморід чути було за багато кілометрів. Орли-стерв’ятники безкарно бенкетували на побойовищах. Панувала антисанітарія. Тяжко було з водою. Привозили її в цистернах, а зберігали в гільзах з-під гарматних набоїв. Вона була гаряча, мала поганий смак і запах. А коли не вистачало її під час бою, доходило до того, що пили і ту, яка збиралася в ступаках від верблюдячих копит. Ці крихітні калюжки не випаровувалися в спеку, вони затягувалися якимись водоростями, схожими на нашу ряску. Пили її солдати, пив і я, переносючи ті самі труднощі й знегоди, що й інші. Їли ми радянські

харчі – консерви, які постачали з Союзу. Місцева їжа нам зовсім не підходила.

Температура в тіні рідко опускалася нижче від 40 градусів. Удень не воювали. Бої починалися о 4 – 5-й ранку і тривали десь до 11-ї, потім і ми, і ворог ховалися від сонця в окопах, криївках, норах: ні наступати, ні оборонятися не було сили. Людський організм не витримує такої спеки. У панцерниках годі всидіти: плюнеш на броню – шипить. Дехто навіть яєшню смажив. У надвечір'ї, годині о 18 – 19-й, бої відновлювалися і тривали до сутінків. Уночі полювали снайпери.

Радянських фахівців в Ефіопії було близько тисячі чоловік, у моєму підпорядкуванні – 273 самих тільки полковників. Ми носили ефіопську форму, але без знаків розрізнення.

Бойові дії велися в гористій місцевості, ніби в пустелі – саме каміння й пісок. Не було ніякої лінії фронту в класичному розумінні. Групи еритрейців, як привиди, спускалися з гір, захоплювали цілі райони, краї і перетворювали їх на свої опорні пункти. Могли виринути будь-де і будь-коли. Війна йшла зі змінним успіхом, їй не було видно кінця. Бувало, сьогодні цю територію контролюють ефіопи, а завтра її вже захопили еритрейці. Ефіопами командуємо ми, еритрейцями – західні радники. Бойові дії велися завжди: хтось насту-

пав, хтось відступав. Але якихось вагомих, визначальних результатів жодна сторона не домогалася.

Як професійний військовий, я розумів, що ефіопська армія цілковито неспроможна. Непідготовленість у військовій справі не тільки солдатів, а й офіцерів просто вражала мене. Хоч як старанно працювали радянські спеціалісти, радники, хоч яка сучасна зброя надходила, ненавченість особового складу зводила все нанівець. З учорашнього затурканого селянина неможливо одразу підготувати бійця. Офіцери не мали належної тактичної підготовки. Часто підводила організація керування і взаємодії. Багато хто не вмів застосовувати зброю відповідно до ситуації. Навіть найкращі з солдатів, яких призначали командувати взводом чи ротою, не вміли орієнтуватися по карті, позначати на ній обстановку. Невідповідний був рівень морально-ідеологічного виховання вояків. Траплялося, підрозділи, розгубившись, покидали бойові позиції, і наші хлопці, радники, мусили, стріляючи вгору, переймати й завертати їх.

В еритрейців була жорстка дисципліна, суворі, навіть жорстокі закони. Якщо солдат покидав поле бою без наказу, його одразу розстрілювали. Коли хтось з еритрейців переходив на бік урядових військ, знищували всю його родину. Потрапиш до них у полон – відріжуть одне вухо, потім друге, потім вико-

*Перед вильотом на фронт.
Еритрея, Альґена, 1981 р.*

*З командувачем
однієї з армій
Північного
фронту. Асмара,
1981 р.*

*На святкуванні річниці ефіопської
революції. Асмара, 1981 р.*

*З генералом Асратом (у центрі).
Еритрея, Асмара, 1981 р.*

*В еритрей-
ському селі.
Район
Альґени.
1980 р.*

*Під час візиту радянських кораблів. Порт Массауа,
жовтень 1980 р.*

*Парад
на честь
здобутої
перемоги.
Аддис-Абеба,
1981 р.*

лють око, далі відрубують руку, ногу, доки не помреш. За голову генерала Забілого давали півмільйона доларів готівкою, а на додачу садибу, будинок, 15 – 20 овець, дві корови, двох ослів, курей і гусей. Тому я ніколи не розлучався з двома пістолями – „Сміт-Вессоном” і маленькою „Береттою”, яку тримав на крайній випадок для себе, щоб не потрапити в полон живим. Їду, скажімо, додому, в штаб – попереду завжди авто з охороною, позаду – теж охорона. Усе це тримало в постійній напрузі. Іноді заходиш до свого помешкання – а на ліжку згорнулася клубком змія. Одного разу прокинувся вночі, хотів вступити у капці – аж чую з долівки загрозливе шипіння... Так воювали, так жили.

У 1982 р. ми проводили операцію „Червона зірка”. Розробляли її на найвищому рівні, за участю Генерального штабу, ставлячи за мету цілковито розгромити сили ворога й визволити всю провінцію. Я завважив на той час вплив секретної інформації з самого штабу фронту, попереджав про це генерала Асрата, президента Менгісту. Коли одного разу під час обіду у вузькому колі натякнув йому, що підозрюю начальника розвідки фронту, він розсміявся: „Ну що ви, товаришу Забілий. Цього не може бути. Він починав зі мною революцію. Я його давно знаю й довіряю йому”. Так

само відреагував і командувач Асрат. Тому я вирішив готуватися до операції за умов щонайсукрепшої секретності. Про неї поінформував тільки радянських військових радників і генерала Асрата. Операцію розробляв сам. До самого виходу на задані рубежі ні війська, ні командири дивізій не знали справжньої причини висунення техніки й військ у гори. Для всіх оголошено про планові навчання. Успіх „навчань”, під час яких надійшла команда наступати на реального супротивника, був раптовий і повний: трофеї дісталися багаті, чимало ворожих солдатів удалося взяти в полон. Дістала підтвердження й моя підозра про шпигунство в штабі. Отже, стратегічна операція „Червона зірка” стала вирішальним поєдинком, вона в основному досягла своєї мети – розгрому військ сепаратистів. Хоч знищити їх усі тоді не пощастило. Після мого від'їзду з Ефіопії, за іншого командувача, бої мали вже локальний характер. Ефіопія здобула вихід до моря, військово-морська база стала нашою.

Останні півроку я провів на передовій. Маю ефіопську медаль, якою нагороджують військовиків – від солдата до генерала – за перебування протягом шести місяців на відстані, меншій за гарматний постріл, від ворога. Потрапляв і в оточення з загоном. Проривалися, тоді врятувала удача і швидкість реакції:

на якусь мить швидше за ворога натис на спусковий гачок. А коли виходили з оточення, наші, вважаючи, що це підрозділ супротивника, обстріляли з великокаліберних кулеметів. Тоді ми зняли брудну майку з ефіопського солдата, прив'язали її до багнета і виставили як білий прапор: не стріляйте, мовляв. Після того випадку я посивів.

Дивитися смерті у вічі доводилося ще двічі, підриваючись на мінах. Першого разу їхали на американському бетеері „М-113”, другого разу – на танку. В бетеері загинули шестеро з дев'яти чоловік, один зламав хребта, другий утратив ногу. Порівняно легко – синцями й контузією – відбувся тільки я. А в танку загинули троє з шести. Після цього довелося якийсь час ходити на милицях. Було це наприкінці підготувань до операції „Червона зірка”. До шпиталю лягти не міг: зустрічав Міністра оборони СРСР маршала Соколова, який прибув, щоб провести огляд перед операцією. Тоді він наказав відправити мене до шпиталю в Аддис-Абебу. Втім на початку вирішальної операції я знову був у строю.

Я приймав військову присягу і сказав „єсть!”, коли мені наказали їхати до Ефіопії. Звісно, не знав, яка страшна війна ведеться там. Коли підійшов до кінця термін мого відрядження, мені пропонували залишитися, але я не згодився й на хви-

лину. Їхав в аеропорт і не йняв собі віри, що зараз полечу додому. А коли сів у літак і бортпровідниця оголосила рейс до Москви, по обличчю покотилися сльози. Вирвався з пекла живий. Двоє моїх попередників звідти не повернулися живими, а двоє наступників, повернувшись, невдовзі померли.

Тоді всі ми відчували тільки високу відповідальність перед Батьківщиною, перед урядом, партією. Нам і на думку не спадало, що війська Менгісту були окупантами Еритреї, ми вважали, що допомагаємо, звільняємо країну від буржуїв, сепаратистів, які шкодять ефіопському народові. Тепер я розумію, що еритрейці вели національно-визвольну боротьбу, і ми тоді, в тій ганебній війні завдали їм незліченних жертв, ми воювали з народом, який виборював свою незалежність і врешті таки переміг.

Повернення додому було щасливим. Коли я зійшов з трапа літака в Одесі, готовий був стати навколішки, припасти до рідної землі й цілувати її. Тоді в мене визріло бажання просити командування дозволити далі служити на своїй Батьківщині. Мені пощастило – я дістав бажане призначення. Але про мою службу в Україні (від 1991 р. – у складі української армії) я розповів уже на початку.

Записав Олександр НЕЖИВИЙ